

Návrh výzkumu

Vypracoval: Jakub Janovec, Petr Holobrádek

Anotace

Práce se zabývá vztahem jednotek Stráže obrany státu a německého obyvatelstva od května 1938 do září 1938. Důraz klade především na interakci při nákupu stravy, zajištění ubytování a získávání informací. Používá literaturu, archivní prameny, především spisy MLS a policejní hlášení, obecní kroniky, vzpomínky pamětníků a dobový tisk.

Klíčová slova

Stráž obrany státu, SOS, sudetští Němci, komunikace, Trutnovsko, Mnichovská dohoda, Mobilizace

Téma výzkumného projektu

Komunikace členů jednotek SOS se sudetskými Němci na Trutnovsku v roce 1938.

V současné době se začíná v rámci historického bádání prosazovat otázka multikulturního přístupu k dějinám a hledání nových metod a postupů, které by blíže popsaly etnické soužití a konflikty uvnitř evropských států. Výzkumným cílem této práce bude zjistit, jakým způsobem probíhala komunikace německého etnika s jednotkami Stráže obrany státu (dále jen SOS) v krizovém období roku 1938 na Trutnovsku. V této práci se autoři budou snažit vymanit z dosavadního dvoustranného vnímání československých dějin. Práce se nebude zabývat pouze činností represivních složek složených z majoritního etnika ve státě (Čechů a Slováků), ale středem zájmu bude i způsob, jakým byla činnost těchto jednotek obecně přijímána u místního sudetoněmeckého obyvatelstva. Výsledkem výzkumu má být revize dosavadního zkráceného a stereotypního přesvědčení o všeobecném nesouhlasu s činností jakýchkoliv bezpečnostních složek reprezentovaných neněmeckým obyvatelstvem uvnitř sudetského regionu. Tato práce se pokusí odhalit základní styčné body vzájemné komunikace mezi místním německým obyvatelstvem a z řad obyvatelstva české národnosti utvářenými jednotkami SOS.

Autoři se rozhodli zabývat primárně třemi tématy, které se dle jejich názoru nejvíce podílely na vzájemné komunikaci mezi členy jednotek SOS se sudetskými Němci. Tato tři témata jsou *stravování, ubytování a zpravodajská služba*. První dva body vycházejí z povahy činnosti jednotek SOS. Stravování a ubytování jednotek bylo do velké míry závislé na spolupráci s místním obyvatelstvem. Jednotky velmi často operovaly ve vymezeném prostoru delší dobu, byly tudíž odkázány na odkup potravin od místního obyvatelstva. V rámci trutnovského regionu musíme počítat s eventualitou, že

koupě potravin byla možná pouze od sudetoněmeckého obyvatelstva, které v daném regionu tvořilo majoritu. Ubytování většinou nalézaly na horských boudách, které měly většinou sudetoněmeckého majitele. Důležitou otázkou bude, jakým způsobem probíhal odkup potravin a hledání ubytování pro členy SOS v aktivní službě. Byl odkup potravin a ubytování vynucován? Jakým způsobem probíhalo vzájemné jednání o koupi potravin a zajišťování ubytování u místního obyvatelstva?

Jednou z náplní činnosti jednotek SOS byla také zpravodajská služba. Získávali členové SOS informace od místního obyvatelstva? Jakými prostředky získávali členové SOS informace od místního obyvatelstva? Bylo toto obyvatelstvo ochotno předávat informace? Jakým způsobem reagovalo na zpravodajskou činnost těchto jednotek?

Výzkum bude založen na práci s několika druhy pramenů. Styčným pramenem pro zkoumání činnosti jednotek SOS budou jejich operační hlášení, která nám pomohou přiblížit charakter a výsledky jejich činnosti. Z těchto pramenů získané informace budeme konfrontovat s informacemi získanými od pamětníků (ústního nebo písemného charakteru). Pro obecnější zkoumání nálad obyvatel bude základním pramenem regionální tisk vydávaný v německém jazyce. Dalšími prameny budou spisy MLS, policejní hlášení a obecní kroniky.

Časové vymezení zkoumání činnosti SOS bude totožné s dobou, po kterou byly tyto jednotky v aktivní službě, tedy od květnové mobilizace (20. května 1938) až po odstoupení pohraničí z důvodu přijetí Mnichovské dohody (7. října 1938).

Region Trutnovska byl vybrán s přihlédnutím na jeho specifika. Na jedné straně bude možné dobře zmapovat působení jednotek SOS v podhorských oblastech, jedná se převážně o malé zemědělské vesnice popřípadě malá města, a na druhé straně horské oblasti, kde bylo výrazně méně husté osídlení. Tento region nám poskytne možnost komparace dvou modelových situací, které mají předpokládaný vliv na formu a výsledek vzájemné komunikace.

Teoretické zakotvení tématu práce

Druhá polovina třicátých let byla ve znamení zvyšujícího se mezinárodního napětí, v jehož středu mělo stát Československo. Vedení čs. státu se zabývalo reálnou možností napadení ze strany nacistického Německa, a samozřejmě se obávala především situace v pohraničí, kde německy mluvící obyvatelstvo tvořilo většinu. Posílení státní moci měly pomoci například novelizace zákona na ochranu republiky z roku 1923, a posilování ozbrojených složek v pohraničí.

Kromě zvyšování tabulkových míst pro četnictvo a finanční stráž, zřizování pohotovostních četnických oddílů vznikla také úplně nová organizovaná složka a to Stráž obrany státu. Jednotky Stráže obrany

státu vznikly na základě Vládního nařízení č. 270/1936 Sb. ze dne 23. října 1936. Tímto dnem se podařilo završit snahy ministerstva národní obrany, které se snažilo již během dvacátých let o vytvoření jednotného sboru pro ochranu státních hranic. SOS se skládala z příslušníků Finanční stráže, četnictva, státní policie a vojenských posil. V praxi do nich byli ale jednorázově včleňováni členové občanských organizací (členové Rote Wehr, Sokola, příslušníci Ozbrojené stráže ostrahy železnic (OSOŽ), Sokola, Junáka apod.).

Předpis obsahoval tři základní úkoly pro SOS:

- 1) Ochrana neporušitelnosti státní hranice a nedotknutelnosti státního území
 - a) Provádí se trvalé střežení státní hranice a tvoří první sled, hájící státní hranici při nepřátelských nájezdech a přepadech
 - b) Vykonává zpravodajskou a hláskou službu
 - c) Střeží vojenské a jiné objekty, jež určí příslušné vojenské velitelství, zvláště zařízení k znesnadnění dopravy na komunikacích, případně v terénu.
 - d) Připravuje vojenskou obranu státní hranice, zejména spolupracuje na přípravách pro ničení a zatarasování komunikací
 - e) Spolupracuje při branné výchově.
- 2) Spolupůsobení při ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti
- 3) Spolupůsobení při provádění úkonů celní služby.

Po ustanovení organizace, kdy bylo navrženo vytvoření 31 praporů s tím, že 30 praporů mělo být pohraničních a jeden vnitrozemský (prapor SOS Praha), se započalo s výcvikem resortních příslušníků SOS.

Příslušníci SOS byli od 20. května 1938 na svých pozicích na hranicích ČSR a s výjimkou vojenských posil tam zůstali až do září, kdy došlo k ostrým střetům s německými záškodníky z řad SdFk (Sudetendeutsches Freikorps). Byly to právě jednotky SOS, které v průběhu zářijových nepokojů stály v první linii a potlačovaly většinu ozbrojených akcí sudetoněmeckých záškodníků. Po 14. březnu 1939 vedly oddíly SOS na Podkarpatské Rusi ústupové boje s ukrajinskými nacionalisty a zejména Maďary. 26. listopadu byla pohotovost pro příslušníky SOS zrušena a ti se vrátili ke své resortní službě. Dne 21. prosince 1939 byla SOS rozpuštěna, a již nikdy nebyla obnovena

Životní podmínky jednotek SOS byly velmi obtížné, což bylo to dáno místem jejich nasazení. Jejich stanoviště byla často přímo v hraničních hvozdech nebo na horských hřebenech. S tím byly spojeny problémy se zásobováním (podle předpisu G-XI-2 pro jednotky SOS) se měly tyto jednotky stravovat buď nákupem potravin nebo hotových pokrmů od místních, nebo k nim zajížděli proviantní příslušníci

armády. Nákup od obyvatel byl často velmi obtížný. Ubytování byly jednotky buď v horských chatách, eventuelně na celnicích a četnických stanicích, v nutných případech si stavěly vlastní stany nebo dřevozemní kryty přímo na svých bojových stanovištích. Další interakcí s místním obyvatelstvem byla zpravodajská činnost o dění v Německu nebo na stranických schůzích SdP.

Během bojů s jednotkami SdFk, ukrajinskými separatisty, polskými militantními jednotkami a maďarskou armádou padlo podle údajů ministerstva národní obrany od 1. 9.1938 do 15. 1.1939 celkem 312 příslušníků SOS a 436 bylo raněno (z toho na Moravě 50 padlých a 72 raněných).

V naší práci se chceme blíže zabývat situací na Trutnovsku, a proto jsme vybrali 2. Prapor SOS Jičín, který měl zabezpečovat prvotní ochranu státní hranice v politických okresech Broumov, Dvůr králové nad Labem, Hořice, Jičín, Jilemnice, Náchod, Nová Paka, Semily, Trutnov, Vrchlabí. Velitelem praporu byl mjr. Josef Wurm. V praporu sloužilo 1528 mužů (z toho 326 příslušníků finanční stráže, 270 členů četnictva, 52 policistů, 766 mužů vojenských posil a 114 aktivních vojáků). Během svého působení na hranicích zahynuli dva příslušníci praporu – stážm. Eduard Šiman (20.9. Pomezní Boudy) a doz. FS. Fr. opočenský (21.9. Petříkovice)

Muži vojenských posil se skládaly z místních obyvatel, kteří prošli základní vojenskou službou a byli státně spolehliví. Předpis G-XI-2 to stanovila takto: nesmí být starší 50 let, musí být příslušníkem ženistů, pěchot nebo jezdeckta, měli by být procvičeni ve střelbě z kulometů, musí být úplně státně spolehliví, museli být usedlí v okolí četnické stanice, policejní posádky, nebo oddělení finanční stráže, jejichž členové tvoří zbytek družstva SOS. Spolehlivost osob prověřovali velitelé družstev podle svého uvážení.

Důležité je si uvědomit, že jednotky SOS byly většinou tvořeny z místních lidí, kteří sloužili v některém z uniformovaných sborů ČSR a ze záložníků, takže jednotliví členové jednotek byly nejspíše celkem známí ve svých domovských obcích. Dalším bodem je to, že jednotky od svého vzniku v roce 1936 v podstatě nevyvíjely žádnou činnost, jednotliví lidé dál konali svou práci a jednotky jako taková vznikly fyzicky (a ne jen na papíře) při vyhlášení částečné mobilizace v květnu 1938, takže na chod obce do května 1938 tyto jednotky nejspíše neměly žádný významnější vliv. Důležité je poznamenat, že výše zmíněné jednotky představovaly represivní složku v rámci regionu, kde sudetští Němci tvořili majoritu.

Dosavadní zpracování v literatuře

Na téma SOS, vzniklo několik knih, nicméně většina z nich má své nedostatky, mnohdy jsou psány vysloveně jako literatura faktu (a zde chybí především seznam použité literatury, poznámkový aparát a seznam archivních pramenů), dále pak se většinou staví vyhraněně protiněmecky a o německém

obyvatelstvu se až na malé výjimky zmiňují v podstatě jen jako o stoupencích Adolfa Hitlera. Další skupinu literatury pak tvoří sebrané vzpomínky členů SOS (jako např. trilogie Radana Láška – jednotky zvláštního určení SOS), tyto knihy jsou výborným zdrojem orální historie, ale bohužel vzpomínky nijak nekonfrontují s tím, jak události popisují jiné materiály (jako např. MLS s členy SdFk, eventuelně dobový tisk). Do této doby nevznikla žádná publikace, která by se komplexně zabývala působením jednotek SOS na Trutnovsku.

Cíle výzkumu

Podrobnější popsání vzájemné komunikace členů SOS s místním německým obyvatelstvem nám pomůže popsat, jakým způsobem reagovalo místní obyvatelstvo na žádosti a popřípadě požadavky těchto jednotek. Z výsledků budeme moci usoudit, do jaké míry byly vnímány jednotky jako konfliktní činitel. Nebo v opačném případě, zda byly vnímány jako jednotky nekonfliktního charakteru, s kterými místní obyvatelstvo spolupracovalo.

Pro výzkum bude důležitější zkoumat případy, kdy místní německé obyvatelstvo se rozhodlo reagovat na žádosti a požadavky členů SOS. V takovémto případě bude důležité rozlišit, zda bylo jednání vynuceno nebo dobrovolně akceptováno. Pokud byla žádost o pomoc dobrovolně akceptována, bude opět nutné pokusit se rozlišit, zda se jednalo o pomoc z důvodu obav před důsledky odmítnutí pomoci, nebo zda se jednalo o dobrovolnou pomoc bez bezprostředních obav z důsledků takového chování.

Zároveň se budeme snažit rozlišit způsob a místo, kde komunikace proběhla. Tzn. v jaké řeči komunikace probíhala, kde docházelo ke komunikaci. Právě rozlišení, kde vzájemná komunikace probíhala, nám umožní přesněji popsat chování sudetských Němců a jejich přesvědčení. Za předpokladu, že se komunikace odehrávala na odlehlém místě, kde byla pravděpodobnost zjištění spolupráce ze strany sousedů menší, budeme moci vyloučit možnost obav z následného teroru sudetoněmeckých sousedů.

Charakter trutnovského regionu pomůže odkrýt kontrast mezi hustě obydlenými oblastmi, kde se sudetoněmecké organizace silně etablovaly a dokázaly ovlivňovat povědomí místních obyvatel, v neposlední míře fungovat i jako represivní organizace vůči německému obyvatelstvu, a oblastmi, kde se výrazně snižovala hustota obydlí. V těchto oblastech byl vliv nacistické ideologie o poznání menší, z toho důvodu se dá předpokládat, zda bylo obyvatelstvo přístupnější ke spolupráci.

Práce má tedy zodpovědět, zda bylo sudetoněmecké obyvatelstvo ochotno v krizovém období spolupracovat s jednotkami SOS a za jaké situace.

Seznam literatury

- BENEŠ Jaroslav, Finanční stráž československá 1918-1938, Dvůr Králové nad Labem, 2005.
- BENEŠ Jaroslav, Stráž obrany státu 1936-1939, Dvůr Králové nad Labem, 2007.
- BÍLEK Jiří a kol., Vojenské dějiny Československa III. díl, Praha, 1987.
- BROTHÁNEK Jan, Poslední rok v československém Bruntále, Bruntál 1997.
- FARA František, Četnické vzpomínky, Praha, 2002.
- FIDLER Jiří –SLUKA Václav, Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920-38, Praha 2006.
- HOLUB Ota, Stůj Finanční stráž!, Praha 1987.
- HRUBÝ Vladimír, Hraničářský prapor 2 „Roty Nazdar“ Dvůr Králové nad Labem, 2008.
- JUŘENA Jan – MIKULÁŠEK Jakub – PIVOUSEK Tomáš, Broumovsko a Trutnovsko, Dvůr Králové nad Labem, 2006.
- LÁŠEK Radan, Jednotka určení SOS (1. Díl), Praha, 2006.
- LÁŠEK Radan, Jednotka určení SOS (2. Díl), Praha, 2007.
- LÁŠEK Radan, Jednotka určení SOS (3. Díl), Praha, 2008.
- LÁŠEK Radan, Velitelé praporů SOS, Praha 2009.
- MACEK Pavel – UHLÍŘ Lubomír, Dějiny policie a četnictva, Praha 1999.
- MAREK Jindřich, Hraničářská kalvárie, Cheb, 2004.
- MUNZAR Josef, Poručík od ženistů, Praha 2004.
- NEVYHOŠTĚNÝ Josef, Financem na Podkarpatské Rusi, Praha, 2002. SOLPERA Jan, Devětadvacátí v osmatřicátém, Jindřichův Hradec, 2008.
- STEJSKAL Libor – STEJSKAL Jan, Drama 38 – Liberecko v roce 1938, Liberec, 2003.
- TOMÁŠ Herajt, Historie policie v letech 1918-45 – Policejní ředitelství v Pzni, Dvůr Králové nad Labem, 2010.

Seznam pramenů

- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, ročník 1936.
- Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv Praha, fond Hlavní štáb, 3. oddělení a fond Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu, velitelství Palacký.
- Předpis G-XI-2 Stráž obrany státu v zajištění hranic, I.díl. Tsikárna MNO, 1937, Praha, ABS Kanice.

Rozsah práce

Přibližně 400 stran včetně příloh.

Rozvrh práce

Počáteční práce se budou věnovat komplementaci dostupných pramenů a jejich kritické analýze. Výsledky budou porovnány s dosavadními výsledky bádání na zvolené téma v literatuře. Poté autoři přistoupí k procházení pamětí jednotlivých osobností a postupnému získávání informací od žijících pamětníků pomocí opakovaných strukturovaných rozhovorů. V poslední fázi práce budou výsledky porovnány s podobnými aktivitami složek SOS v ostatních částech Sudet, popřípadě budou porovnány výsledky tohoto výzkumu s ostatními pracemi na stejné nebo podobné téma.

Propagační činnost by spočívala v pořádání přednášek v regionu Trutnovska se studenty a místním obyvatelstvem o vztazích Čechů a Němců v roce 1938 s přihlédnutím na výsledky výzkumného projektu.